

УДК 94:355.01]:[159.947.2:351.862.22]](477.41)“2022”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2025.02.051>

КОЛОМИЙЧУК ОЛЕКСАНДР

кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2865-2396>

KOŁOMYICHUK OLEKSANDR

a Ph.D. in History, a research fellow at the *Ukrainian Ethnological Centre* Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2865-2396>

ГОЛОВКО ОЛЕКСАНДР

науковий співробітник відділу «Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0270-6715>

HOLOVKO OLEKSANDR

a research fellow of the *Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings* Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0270-6715>

Бібліографічний опис:

Коломийчук, О., Головка, О. (2025) Залишитися чи евакуюватися: дилема вибору в лютому-березні 2022 року (за свідченнями мешканців м. Ірпеня). *Народна творчість та етнологія*, 2 (406), 51–60.

Kolomyichuk, O., Holovko, O. (2025) To Stay or to be Evacuated: Dilemma of the Choice in February-March, 2022 (According to the Testimonies of Irpin Residents). *Folk Art and Ethnology*, 2 (406), 51–60.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2025. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ЗАЛИШИТИСЯ ЧИ ЕВАКУЮВАТИСЯ: ДИЛЕМА ВИБОРУ В ЛЮТОМУ-БЕРЕЗНІ 2022 РОКУ (за свідченнями мешканців м. Ірпеня)*

Анотація / Abstract

Широкомасштабне російське збройне вторгнення на територію України 24 лютого 2022 року спричинило масове вимушене переміщення українців з територій, де безпосередньо велися бойові дії, у порівняно безпечніші західні

* Статтю виконано в межах наукового проєкту НАН України «Сучасне воєнне повсякдення громад Київщини: культурно-антропологічний вимір» (державний реєстраційний номер: 0124U002320). Реалізація згаданого етнологічного дослідження відбувається в межах виконання грантів НАН України дослідницькими лабораторіями / групами молодих учених НАН України для проведення досліджень за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки у 2024–2025 роках.

області нашої держави та за кордон. У перші тижні відкритої фази російсько-української війни, за умов навислої загрози життю та здоров'ю рідних і близьких, страшної небезпеки окупації ворогом місць проживання, мільйони наших співгромадян опинилися перед складним вибором: залишатися вдома чи евакуюватися. Ця дилема, що постала в лютому-березні 2022 року, персонально вирішувалася по-різному. Відтак сформувався цілий калейдоскоп життєвих траєкторій, в якому опинилася більша частина українського суспільства.

Одним з тих українських міст, звідки через наступ російських військ відбувалася масова евакуація населення, був Ірпін. Як і інші складні реалії повсякдення м. Ірпеня в перші тижні війни, цей аспект лише тепер починає знаходити наукове осмислення в деяких працях українських етнологів, звучить у рефлексіях очевидців у нещодавно опублікованих збірниках свідчень та документально-публіцистичних роботах. Автори статті, опираючись на ці напрацювання попередників та аналізуючи введено до наукового обігу власну джерельну базу, зафіксовану в межах виконання наукового проекту НАН України «Сучасне воєнне повсякдення громад Київщини: культурно-антропологічний вимір», окреслюють кілька життєвих історій періоду тимчасової російської окупації Ірпеня, що віддзеркалюють складнощі людського вибору щодо евакуації в умовах воєнного часу.

У спогадах наших співрозмовників оприявнюються їхні мотивації до прийняття доленосних рішень за екстремальних обставин, розкривається складність та висока небезпека евакуації. Очевидці подій відкритої фази російсько-української війни представляють власні життєписи, де помітну роль займає культурний і соціальний простір їхнього рідного міста. Результати дослідження засвідчують, що перебуваючи в постійній військовій загрозі та психологічній напрузі, мешканці Ірпеня не лише виїжджали стихійно, а й вибудовували певні стратегії щодо евакуації, відповідно до власних соціокультурних цінностей.

Ключові слова: широкомасштабна російсько-українська війна, воєнне повсякдення, свідчення очевидців, м. Ірпін, евакуація, дилема вибору, доленосні рішення.

The large-scale Russian armed invasion on the territory of Ukraine on February 24, 2022, has caused a massive forced displacement of Ukrainians from the areas where hostilities were directly taking place to the relatively safer western regions of our country and abroad. In the first weeks of the open phase of the Russian-Ukrainian war, under the conditions of an imminent threat to the life and health of relatives and friends, a terrible danger of the enemy occupying their places of residence, millions of our citizens were faced with a difficult choice: to stay at home or be evacuated. This dilemma, which arose in February-March, 2022, was personally resolved in different ways. As a result, a whole kaleidoscope of life trajectories is formed, in which most of Ukrainian society has found itself.

Irpin is one of those Ukrainian cities from which the mass evacuation of the population has taken place because of the offensive of Russian troops. Like other complex realities of everyday life in the city of Irpin in the first weeks of the war, this aspect is only now beginning to find scientific understanding in some works of Ukrainian ethnologists, and is heard in the reflections of eyewitnesses in recently published collections of testimonies, documentary and journalistic works. The authors of the article, relying on the works of their predecessors and analyzing their own source base introduced into scientific circulation, recorded within the scope of the scientific project of the National Academy of Sciences of Ukraine "Modern Military Everyday Life of the Communities of Kyiv Region: Cultural and Anthropological Dimensions", outline several life stories of the period of the temporary Russian occupation of Irpin, those reflect the complexities of human choice regarding evacuation in wartime conditions.

The testimonies of our interlocutors reveal their motivations for making fateful decisions under extreme circumstances, the difficulty and high danger of evacuation is evidenced. Witnesses of the events of the open phase of the Russian-Ukrainian war present their own biographies, where the cultural and social space of their hometown plays a prominent role. The results of the study show that, being in a constant military threat and psychological tension, the residents of Irpin both left spontaneously and also built certain strategies for evacuation in accordance with their own socio-cultural values.

Keywords: large-scale Russian-Ukrainian war, military everyday life, witness testimony, Irpin, evacuation, choice dilemma, fateful decisions.

Вступ. З початком у 2022 році широкомасштабного російського вторгнення на територію України, перебуваючи в найрізноманітніших життєвих обставинах, очевидці ворожої збройної інтервенції реагували на неї по-різному. Загальновідомими є родинні історії, де люди відмовлялись від евакуації через стареньких батьків, що не хотіли зали-

шати нерозривний зі своєю ідентичністю рідний простір, який надавав сенсу всьому попередньому життю; хворих родичів, які не змогли б пройти крізь пекло евакуації; людей з інвалідністю, для яких випробування панічним переміщенням могло б перетворитися в глибоку психологічну травму; домашніх улюбленців, подальша доля яких

десь поза домом уявлялась надто складною або неможливою тощо. Або ж навпаки – свідки відкритої російської інвазії чимдуж виїжджали із загрозованих областей, рятуючи своїх дітей та решту членів родини; одразу покидали прифронтові території з розумінням, що потім літніх батьків уже точно не вивезти, або через дефіцит ліків та зачинені аптеки просто загинуть найближчі родичі; чоловіки дуже швидко вивозили свої сім'ї у відносно безпечні місця, а потім поверталися на місце свого проживання, щоб дати відсіч ворожим загонам у складі добровольчих формувань чи в лавах Збройних Сил України (далі – ЗСУ). Загалом у період лютого-березня 2022 року більшість українців перебувала в цілому калейдоскопі життєвих ситуацій, коли навіть правильне суб'єктивне рішення могло суперечити об'єктивним обставинам звичного повсякдення.

У пропонованому дослідженні ми не прагнемо дати вичерпний аналіз мотивів, якими керувалися люди в неймовірно складних і вражаючих для їхньої психіки обставинах. **Мета** цієї розвідки – на прикладі м. Ірпеня окреслити лише кілька життєвих історій періоду тимчасової російської окупації цього населеного пункту, що віддзеркалюють складнощі людського вибору щодо евакуації в умовах воєнного часу.

Деякі аспекти зазначеної проблематики уже висвітлювалися в наукових працях Л. Босою [2], О. Тарханової та Д. Пирогової [14], документально-публіцистичних роботах Є. Подобної [9], Ю. Бережко-Камінської та А. Багірової [1], П. Щербини [11]. Свідчення щодо життєвих виборів мешканців Ірпеня в період тимчасової російської окупації міста, записані дослідниками Л. Босою, О. Босим, М. Олійник та О. Максимішинцем, також опубліковано у 12-му томі корпусу фольклорно-етнографічних матеріалів «Етнографічний образ сучасної України», що присвячений культурі повсякдення часів російсько-української війни [4].

У цій статті напрацьовані попередні результати перші наукові узагальнення та рефлек-

сії «з уст» очевидців доповнимо аналізом зібраної авторами власної джерельної бази – оповідей співрозмовників, зафіксованих у ході виконання наукового проекту «Сучасне воєнне повсякдення громад Київщини: культурно-антропологічний вимір».

Основна частина. У лютому-березні 2022 року Ірпінь був одним з тих українських міст, звідки через загрози воєнного часу виїхала більшість місцевих мешканців. Люди вибирались із часткового окупованого населеного пункту евакуаційними потягами, автобусами, на власних автомобілях або ж пішки переходили в сусідні територіальні громади чи навіть області. У місті було розгорнуто масову евакуацію із залученням волонтерів та різних організацій, зокрема й релігійних.

Перед початком широкомасштабного російського вторгнення населення Ірпінської міської громади складало близько 100 тис. осіб. Під час евакуації, за словами очільника місцевої адміністрації О. Маркушина, вдалося вивезти близько 95% її мешканців [7]. Зокрема, тільки так званою «дорогою життя» – пішохідною переправою через зірваний Романівський міст – перейшло 40 тис. осіб [3].

Через підірвані мости і наступ російської армії з півночі та заходу м. Ірпінь на початку відкритої російської збройної інтервенції опинився практично в ізоляції. Певний час, за словами очевидців, лише два шляхи пов'язували це місто зі столицею: пішохідна переправа через підірваний Романівський міст та одна кільцева дорога на м. Київ через с. Стоянку [8]. Однак уже 5 березня 2022 року виїзд автобусами з частково окупованого міста став неможливим через наближення ворожих військ (К).

Приірпіння стало регіоном потужного українського спротиву злочинним діям російських військ. Серед основних факторів, що допомогли м. Ірпеню налагодити успішну оборону, називають чітку й злагоджену роботу ЗСУ, місцевої тероборони, усіх добровольців та волонтерів, де важливу

роль відіграв і очільник громади Олександр Маркушин (він, на відміну від багатьох інших представників місцевої влади, у найскладніший для міста час залишився й координував захист Ірпеня), знання природного рельєфу Приірпіння, особливостей міської забудови і тактичних оборонних об'єктів, планування, зокрема, вчасно зірвані мости [1, с. 225; 2, с. 148, 151, 154, 187].

В екстремальних надскладних умовах початку російського широкомасштабного вторгнення значна частина наших співрозмовників – мешканців Ірпеня та Приірпіння – перебували в цілковитій невідзначеності та дезорієнтації, окремі з них переживали шоківі стани. Первинний природний страх за своє життя та життя своїх рідних, стрес та підвищена емоційність були звичними реакціями на шокуючі обставини досі невідомого воєнного повсякдення.

Чимало мешканців України в перші дні російської широкомасштабної агресії страждало від панічних атак, що штовхали людину на відчайдушні миттєві рішення щодо свого подальшого перебування. Такі (на перший погляд – необдумані) кроки могли визначати всю подальшу персональну траєкторію в період окупації чи навіть усієї відкритої фази війни, а також з перспективи майбутнього доводили доречність або ж недоцільність початкового вибору. З часом, коли перші емоційні реакції дещо вщухли, і ті, хто все ще не зміг прийняти бодай невпевненого рішення щодо місця свого подальшого перебування, все одно поставали перед вибором: залишатись чи, ризикуючи життям, все-таки пробувати виїжджати [4, с. 312].

За таких екстремальних обставин виїзду важко його інтерпретувати з позицій концепції окресленого простору належності, де ключову роль відіграє так званий «простір байдужості», що і впливає на долання особистістю власного ментального порогу кордону¹. Натомість, погоджуємось із твердженням про те, що рішення залишити рідну домівку в таких умовах нерідко формувалося під впливом афекту, який і штовхає людину

до перетину будь-яких кордонів, як фізичних, так і ментальних [14, р. 487].

Дуже часто в спогадах про російське військове вторгнення на Київщину мешканці Ірпеня мотивували власне рішення про виїзд прямим втручанням війни в їхній життєвий простір – близьким «прильотом», відчутними вибухами, руйнуванням сусідніх будинків: «Наступного дня, коли ми збирались піти вдруге [у місцевий військово-медичний госпіталь, щоб допомогти пораненим. – О. К.], якраз було попадання авіабомбою в п'ятиповерховий будинок біля житлового комплексу "Ірпінські Липки". Наскільки розумію, це було попадання саме в той будинок. Було чути дуже добре. Навіть наш будинок добряче трусонувало. Хоча це практично півтора кілометри від нас»; «Ми з сім'єю лишилися в Ірпені, поки в буквальному сенсі на голову не почали падати бомби: коли вибух повністю зруйнував сусідній будинок, вирішили вибиратися» [1, с. 225]; «Поштовхом стало те, що почали поблизу нас зриватися міни. Ми це чули, і бувало таке, що прилітало рядом, і ми уже сказали самі собі, що треба збиратися і уже по-любому якось звідси, хоча б через ліс, переходити річку уже якось самотійно, напролом, не знаючи куди ти йдеш» [4, с. 319].

Евакуація на ділі була достатньо ризикованою справою, адже російські окупанти свідомо стріляли і в автотранспорт, на якому виїжджали мешканці міста, і в перехожих. Наші співрозмовники також засвідчують, що під час пішої евакуації пошкодженим Романівським мостом злочинці військ держави-агресора свідомо застосовували артилерійські снаряди проти цивільного населення м. Ірпеня, яке намагалось подолати переправу (К; Л).

Культурний ландшафт міста Ірпеня у свідченнях очевидців російської збройної агресії проти України нерідко настільки «вростає» у їхню просторову (територіальну) ідентичність, що стає компонентом соціальних ментально-психологічних цінностей, набуває статусу аксіологічних засад, що формують

поведінку людини в нових для неї, неочікуваних, а то й екстремальних обставинах. У цьому плані показовою є життєва історія однієї з вірянок парафії Різдва Пресвятої Богородиці Української греко-католицької церкви (далі – УГКЦ) в Ірпені, волонтерки Л, яка проживає в місті з 2015 року. Очевидиця 5 травня 2022 року вже була у м. Ірпені, приїхавши разом із чоловіком з м. Рівного, де до того перебувала в евакуації. Своє повернення пояснює надзвичайно сильним бажанням відчувти рідну домівку: «Коли я ще їхала 5 травня, навіть не знала, чи залишусь, чи, можливо, доведеться повертатися назад, але мені вже просто настільки хотілось *додому*, що які б не були умови... Знала, що на той момент точно не було газу, бо були посічені труби, які мали ще поремонтувати» (Л).

Той день наша співрозмовниця дуже добре пам'ятає, а її біль, мабуть, передає тодішній стан більшої частини українського суспільства. Водночас важко не помітити, як мешканка співстраждає з рідним містом, переносючи його «рани» у своє роз'ятрене серце: «Треба було придбати хоч якусь їжу. І я вийшла з дому ближче до вечора, вже так трохи почало сутеніти. Піймала себе на думці, що по вулиці йти дещо моторошно. Зазвичай, я *досить добре контролюю свої емоції*, але перший день я, дійсно, йшла по вулиці і *плакала*, бачачи те, що відбувається навколо. Від того, що *колись прекрасне місто*, яке завжди було прикладом для інших міст України, що це просто все наразі понівечене, а щось повністю знищене. Перед очима спливали картинки з тілами людей, які лежать на вулиці, в парку» (Л). У цих словах співрозмовниці відчувався майже непомітний внутрішній біль.

Попри пережиті жахіття рашистської окупації, Л досить тривалий час зважувалася на виїзд із міста: «Довгий час мені дуже не хотілось залишати *місто*. Я б сказала, що в мене було якесь таке дещо дивне відчуття, що *якщо поїду звідси, я даю якусь згоду на те, що це місце захоплять. Тому до останнього намагалась триматись та залишатись в місті*.

В перші дні, коли вдалось опанувати емоції, думки: «*Щось потрібно робити...*» Так, треба піти в шпиталь, щось віднести» (Л).

Зауважимо, що в прийнятті важливих рішень у житті людини, а також способах їх представлення проявляється не тільки особистісний соціально-психологічний і культурно-ціннісний субстрат, а й колективний компонент. На думку окремих зарубіжних дослідників, те, як людина «відбирає», осмислює, інтерпретує події з власного життя, а також на них реагує своєю поведінкою, залежить від її культурного оточення, усередині якого панує певний так званий провідний культурний наратив. Це він «повідомляє» людині, які цінності варто ставити в центр власних життєвих пріоритетів, що є ризикованим у їх виборі, а для чого варто йти на ризик [15, р. 115].

Згадана вище очевидиця російського повномасштабного вторгнення на суверенну територію України активно включилася в соціальну роботу на теренах м. Ірпеня після повернення додому. На перший план у цих обставинах знову вийшло відчуття власної потреби: «Також я розуміла, що треба теж якось... якимось чином бути корисною і тут [подібно до того, як це було в евакуації під час плетіння маскувальних сіток. – О. К.]. У якийсь момент побачила оголошення, за яким збирали людей, готових долучитись до плетіння сіток. Зараз ця група [у соціальних мережах. – О. К.] називається «Берегині з Ірпеня». Якийсь період теж ходила туди щодня. На той момент у нас на роботі вже відбулося скорочення, і поки я не знайшла нову, то, звичайно, основний час проводила там. Потім приєдналась до волонтерської групи на території парафії» (Л).

Розповідаючи про обставини свого тимчасового виїзду з міста, ще одна наша співрозмовниця (Г) зазначає, що зорієнтуватися в складній ситуації непевності і зважитись на евакуацію їй допомогли рекомендації оборонців міста та рішучість близьких людей: «Ми – то в перший день [широкомасштабного російського вторгнення 24 лютого

2022 р. – О. Г.] ще виїхали, бо я, коли ми чули вибухи, було чути тут в п'ять, дець в п'ять ранку з чимось, бо від [с-ща] Гостомеля чути було. Я набираю доньку, вона шось трубки не бере, бо вони трохи в іншому місці. І я, шість ранку – і я швиденько, ну, вже побігла. <...> І то й ми побігли, прибігли до мене. Думаю: “Тут сховища хоть є, будемо у сховищі”. А напротів нас – там ці, чи Національна гвардія, ну, якийсь підрозділ, і вони показують, що їдьте. “Вийжджайте, вийжджайте!”, – хлопці показали. І правда, зателефонував подруги син, і він каже, це було чи час, чи два: “10 хвилин на збори. Я вас вивожу”. Він знав шлях, він вже свою сім'ю вивіз» (Г).

Прийняте швидке рішення про виїзд майже одразу було оцінене нашою співбесідницею як вірне. Бо ще в перший день широко-масштабного вторгнення російських військ на територію України вона разом з дочкою, внучкою та їхнім рятівником на авто вже відчували на собі ризикованість евакуаційного шляху з Приірпіння: «Ми їхали вже коли з Ірпіня, він вивозив через Гостомель – уже палали військові, ну, частини, йшли наші військові звідти, нацгвардійці-хлопці (але вони потім повернулись, було відео через день, вже туди в Гостомель). Але він знав просто шляхи-дороги, і ми так, ну, ми змогли виїхати. Я кажу, я просто йому вдячна, цьому В, що він нас вивіз, бо в нас дитина, ну, це тоді їй, ну, чотири роки ще не було. Як би ми того... Бо потім, що було в Ірпіні, як люди виїжджали <...> Вивіз нас до [залізничної станції. – О. Г.] «Тетерова» – [с-ще] Пісківка. Ми виїхали. То бабуся там була, подруга мами, жіночка така, бабуся Л, якій восьмдесят з чимось. І там ми всі, багато хто... Ну, куди ми змогли доїхати, потому що вже мости були перебиті. Думали, нам вже би не доїхати, бо мости вже були перебиті. І ми, ну, десять днів так, канешно, і в подвалах, потому що вони бомбили той мост, і Бородянка рядом, ну, вже всьо...». Пані Г та її родина вимушено перебували неподалік від зони бойових дій на Бородянщині, і лише через певний час поточна обстановка дозволила їм поїхати в

безпечніші місцевості на Львівщині та впродовж двох місяців проживати там у чуйних і гостинних людей.

Після повернення з евакуації наша співрозмовниця Г також обрала своєю основною життєвою траєкторією місію волонтерської допомоги при парафії Різдва Пресвятої Богородиці УГКЦ в Ірпені. Соціальне служіння та допомога всім нужденним, які постраждали від наслідків воєнних дій, зміцнювали її життєву стійкість, а також надавали терапевтичну підтримку в переживанні важкої втрати рідної домівки, зруйнованої через злочинні дії рашистів: «Але вже тоді звільнили Ірпінь, то я вже ті'ки, ну, зразу можливість була вернутися, і я приїхала. Ну, мій то був будинок розбитий, жила в них [у квартирі дочки. – О. Г.], ну, в них в квартирі все, ну, повибиваті всі окна, рами побиті, там потолки, але москалі, слава Богу, ну, в квартиру не зайшли. От, то я поїхала і на роботі тут, що почав запускаться процес, ну, і прийшла тоді сюди до церкви. Ми тут роздавали людям, така почалась діяльність, хто приїжджав, якісь обіди, хліб, ну, що було, що нам привозили, допомогу кому і ковдру кому, що допомагали, ну, постійно. Тут такий волонтерський центр організувався, і ми працюємо. І зараз продовжуємо працювати. Це, ну, насправді це мені допомагає, щоб отак своє, що мене, ну, боляче, да, боляче, що [зруйнований. – О. Г.] будинок – дуже боляче, от, ну, це відчувати. Бо це “Мій дім – моя фортеця”, – це насправді такі слова і правда. От, як приходив додому ти – то дома, то шось таке рідне, близьке...» (Г).

Потребу соціального служіння в критичний момент життя відчув і інший наш оповідач, який теж мав наважитись на ключове для власного майбутнього рішення. Він – уродженець м. Ірпеня, приватний підприємець та активний учасник місцевої релігійної громади євангельських християн-баптистів. Тут минуло його дитинство та юнацькі роки, досягнув зрілості та ступив на стежку професійного розвитку. На його очах Ірпінь з невеликого містечка перетворився в

достатньо великий і комфортний для життя урбанізований центр. Тому з початком повномасштабної російської збройної інтервенції постав перед закономірним вибором, як бути далі. «Напевно, в моєму випадку, я народився в Ірпені, але також, ну, було такий стан нерозуміння, що робити», – пригадує той період співбесідник М.

Рідне місто в уявленнях оповідача має власні культурні контури, що ґрунтуються на особистих спостереженнях: «<...> Ірпінь ще таке місто, куди багато людей приїжджає, і така перша реакція була людей – просто виїжджати. Для людей це звично, це не якісь “насижені” місця, де вони народились, де їхнє житло. Для них це звично переїжджати з місця на місце. Багато з них мають родичів, рідних, друзів десь в інших регіонах, які тоді були більш безпечними. І така перша реакція з турботою про сім’ю, про дітей – виїхати» (М).

Подібні роздуми очевидця підводять до розуміння того, яким непростим мало би бути подальше вирішення його життєвої ситуації, зважаючи також на те, що в місті залишалась мати співрозмовника. Відтак наш оповідач приходиться до проміжного висновку: «Але коли почалась війна, то виявилось, що, в принципі, найпростіший і най... такий, найдієвіший спосіб – це було виїхати просто з Ірпеня, тому що Ірпінь потихеньку оточувався. І, напевно, те, до чого ми готувалися, і та реальність, яка насправді вийшла, вона виявилася інакшою» (М).

Реагуючи на загрозу для власної безпеки та безпеки своєї матері, наш співрозмовник прийняв рішення виїжджати із м. Ірпеня 25 лютого 2022 року. Ймовірно, дався ще ознаки так званий сугестивний вплив численних прикладів, коли виїжджали родичі, сусіди, знайомі. Зауважмо, що подібний ефект «соціальної воронки», за твердженням соціологів, особливо був помітним у великих містах, натомість жителі сільської місцевості до останнього трималися за власні домогосподарства [10, с. 161].

Проте намір М зовсім не збігався з бажанням матері, яка не захотіла покидати рідну

оселю. Співрозмовник дуже чітко пригадує той доленосний момент зі свого життя, сповнений невизначеності: «І я сам поїхав. Але коли я їхав в дорозі, то в мене таке всередині було докори сумління: “Чому я виїжджаю? Від чого я спасаюся?”. Мама залишається в Ірпені, церква залишається в Ірпені, є багато людей в Ірпені, які потребують допомоги, служіння. І, скажімо так, з дуже важким серцем я їхав і просто потім доїхав до заправки, заправився. В мене вже був повний бак палива, тому що на той момент, ну, були складнощі. Я вже потім спокійно вертався назад. Скажімо так, якщо в сторону Західної України були такі колони машин, то *назад я їхав з дуже легким радісним серцем, що я їду в правильному напрямку*, і виходить, що по моїй полосі взагалі не було машин [усміхається. – О. К.]».

Складні життєві ситуації, пов’язані зі страхом, стражданням, боротьбою, смертю, випадком чи провинною, на думку німецького філософа та психіатра К. Ясперса, можна віднести до так званих «межових ситуацій», коли людина здатна висловити власну екзистенцію, що губиться за її соціальною повсякденністю. До «межових» ситуацій, як зазначає відомий мислитель, відноситься також усвідомленість своєї екзистенції в її найсильнішому прояві – усвідомленні нескінченної повноти власного буття, що настає під час зустрічі з абсолютним [12, с. 214–264]. Подолавши такі кризові періоди, людина наче звільняється від старих оболонок і виходить на нові життєві обрії [12, с. 262].

Подібне зауважуємо і в швидкій зміні доленосного вибору нашим оповідачем. Розвернувши запровлене авто назад, у бік Ірпеня, М повернув свою подальшу долю в бік рідні та власного соціального оточення. Приїхавши додому, наш співрозмовник подався до Біблійної церкви м. Ірпеня², де розпочав своє служіння як волонтер. І так тривало до 5 березня 2022 року, коли М разом із матір’ю прийняли вже обопільне рішення та виїхали із частково окупованого міста (М).

Характерною для осіб старшого віку була також поведінка матері М, коли той намагався вмовити її виїжджати. Як показав досвід евакуації в період відкритої російської інвазії у 2022 році, особам літнього віку за умов маломобільності, притаманної цьому періоду життя людини, дуже тяжко було розлучатися зі звичним для них повсякденним простором, що у випадку матері нашого співрозмовника є іще для неї так званим ландшафтом пам'яті [6, с. 78]. Як твердить очевидець М, в Ірпені пройшло все доросле її життя: «Я думаю, мама з двадцяти р... (зараз їй сімдесят два [роки. – О. К.], тоді було сімдесят), з двадцяти років вона, ну, проживала весь час в Ірпені. І для неї це було важко виїхати: “Це моя дома! Це мій дом! Це тут все знайоме! Все класно. Куди я виїду?! Хто нас буде чекати?”. Ну, в принципі, [вона називала. – О. К.] ті всі аргументи, які, зазвичай, люди говорять» (М).

Схожих життєвих історій було чимало серед очевидців тимчасової російської окупації населених пунктів Київщини. Такі люди могли рішуче відмовлятися від пропозиції молодших членів сім'ї на виїзд, що становило справжню гостру дилему для родини. За цих обставин нерідко сім'ї розривалися, дорослі діти відчували пекучий біль через розлуку з близькими. Тому на відстані намагалися підтримати покинутих родичів [10, с. 162]. Однак траплялося, що під тиском дітей, які не виїжджали через принципову позицію батьків, останні все ж «відривали» від себе практично весь звичний для них простір і подавалися у невизначеність [9, с. 125].

Зважитись на евакуацію з м. Ірпеня так само певний час не могла й мати Н – іншої нашої співрозмовниці. На початку широкомасштабного російського вторгнення через одного з волонтерів, знайомого родичів співрозмовниці, у них була можливість вибратись із міста, але тоді мати очевидиці відмовилась від поїздки, вважаючи, що «воно скоро закінчиться». У зв'язку зі складною воєнною обстановкою на північному заході

Київщини та існуючою тоді загрозою повної російської окупації м. Ірпеня оповідачці все ж таки вдалося переконати матір виїжджати.

Цікаво, що мати оповідачки в евакуацію поїхала на Захід України до родичів, у м. Львів, тобто туди, звідки вона якраз переїхала до Ірпеня понад 60 років тому. Однак «відчуття» дому все одно залишалось на Київщині, куди вона «горіла» бажанням якомога швидше повернутись: «Вона хотіла вже вертатись, але ж можливості... Вже найважче було там, бо вона не могла вернутись. Я навіть взяла квитки. <...> І взяла, вийшло так, що через тиждень [ми мали вирушати. – О. К.]. Бачу, вона так, іде така засу... сумна така. Кажу: “А що ти, ти, може, не хочеш ще їхати? Ну, здам зараз квитки...”. – “Та не, ти взяла, що так надовго...”, – ще довго чекать... [Усміхається. – О. К.]. Шо свої, можна сказати, свій край. Ну, вона ж поїхала туди, де вона практично виросла. А тут все одно вже воно рідне, вже стільки років тут. Все одно її вже тянуло сюди. <...> В Ірпінь вона переїхала, по-моєму, в [19]57-му році, якщо я не помиляюсь, десь. <...> Так що вона тут уже практично місцевий житель» (Н).

Висновки. Отже, евакуація з м. Ірпеня стала однією з наймасовіших і водночас найдраматичніших у період перших тижнів широкомасштабного вторгнення російських військ на територію України. Складність усього становища полягала не лише у ризикованості та високій небезпеці виїзду, але й у тому, що мешканці міста нерідко поставали перед серйозними дилемами під час пошуку правильного рішення щодо своїх подальших дій відповідно до власної життєвої ситуації. Оповіді наших співрозмовників – очевидців подій відкритої фази російсько-української війни – представляють власні життєписи, де культурний і соціальний простір м. Ірпеня займає помітну роль. Перебуваючи у постійній військовій загрозі та психологічній напрузі, мешканці міста не лише виїжджали стихійно, а й вибудовували певні стратегії щодо виїзду, згідно з власними соціокультурними цінностями.

Примітки

¹ Детальніше див. : Van der Velde M. and van Naerssen T. People, Borders, Trajectories: An Approach to Cross-Border Mobility and Immobility in and to the European Union. *Area*. Vol. 43. Issue 2. P. 218–224. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2010.00974.x>.

² Цю релігійну громаду було засновано 1997 року [5].

Список респондентів

Г – жінка, народилася 1968 р. у м. Малині Житомирської обл., з 1987 р. мешкає в м. Ірпені. Записав О. Головка 30 червня 2024 р. у м. Ірпені Бучанського р-ну Київської обл.

К – чоловік, народився 1993 р. у м. Рівному. Записав О. Коломийчук 26 вересня 2024 р. у м. Ірпені Бучанського р-ну Київської обл.

Л – жінка, народилася 1981 р. на Чернігівщині. Записав О. Коломийчук 30 червня 2024 р. у м. Ірпені Бучанського р-ну Київської обл.

М – чоловік, народився 1983 р. у м. Ірпені. Записав О. Коломийчук 26 вересня 2024 р. у м. Ірпені Бучанського р-ну Київської обл.

Н – жінка, народилася 1962 р. у м. Ірпені Бучанського р-ну Київської обл. Записав О. Коломийчук 30 червня 2024 р. у м. Ірпені Бучанського р-ну Київської обл.

Джерела та література

1. Бережко-Камінська Ю., Багірова А. Україна: пекарський 22-й. Народний щоденник. Київ : Артіль, 2023. 320 с.
2. Боса Л. Ландшафт спротиву: трансформації «життєсвіту» мешканців сучасного Приірпіння. *Соціокультурні трансформації сучасного урбаністичного простору: культурно-антропологічні студії* / [голов. ред. Г. Скрипник] ; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2023. С. 143–205.
3. Врятував 40 тисяч життів. Підірваний на початку війни міст в Ірпені стане меморіалом – мер. *New Voice Україна*. 21.11.2023. URL : <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/mist-v-irpeni-konstrukciyu-starogo-mosta-mayut-peretvoriti-na-memorial-50369957.html> (дата звернення 15.04.2025).
4. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 12. Культура повсякдення часів російсько-української війни / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2024. 848 с.
5. Історія церкви. *Ірпінська Біблійна Церква*. URL : <https://biblechurch.com.ua/istoriia-tserkvy> (дата звернення 15.04.2025).
6. Киридон А. Ландшафт пам'яті: концептуалізація поняття. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 6. С. 77–86.
7. Перемогли завдяки неймовірному бажанню: Ірпінь відзначає другу річницю звільнення від окупантів. *Факти*. 28.03.2024. URL : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240328-peremogly-zavdyaky-nejmovirnomu-bazhannju-irpin-vidznachaye-drugu-richnyczyu-zvilnennya-vid-okupantiv/> (дата звернення 15.04.2025).
8. Пеньонжек П. Евакуація Ірпеня. «Чи побачу я знову свій дім?». *Нова Польща*. 08.03.2022. URL : <https://novapolshcha.pl/article/evakuaciya-irpenya-chi-pobachu-ya-znovu-svii-dim/> (дата звернення 15.04.2025).
9. Подобна Є. Міста живих, міста мертвих. Історії війни у Бучі та Ірпені. Харків : Фоліо, 2022. 224 с.
10. Рущенко І. Великий вихід українського народу (феномен переміщених осіб 2022 року). *Український соціум*. 2022. № 2. С. 155–168. DOI : <https://doi.org/10.15407/socium2022.02.155>.
11. Щербина П. Битва за Ірпінь. Київ : Саміт-Книга, 2022. 223 с.
12. Ясперс К. Психологія світоглядів / з нім. пер. О. Кислюк, Р. Осадчук. Київ : Юніверс, 2009. 464 с.
13. Spencer J., Collins L. Waterworld: How Ukraine Flooded Three Rivers to Help Save Kyiv. URL : <https://mwi.westpoint.edu/waterworld-how-ukraine-flooded-three-rivers-to-help-save-kyiv/> (дата звернення 09.04.2025).
14. Tarkhanova O., Pyrogoва D. Forced displacement in Ukraine: understanding the decision-making process. *European Societies*. 2024. Vol. 26. No. 2. P. 481–500. DOI : <https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2280680>.
15. Theisen-Womersley G. Trauma and Resilience Among Displaced Populations: A Sociocultural Exploration. Cham : Springer International Publishing AG, 2021. 306 p. DOI : <https://doi.org/10.1007/978-3-030-67712-1>.

References

1. BEREZHKO-KAMINSKA, Yuliia, Alla BAHIROVA. *Ukraine: Hellish 22nd. People's Diary*. Kyiv: Artil, 2023, 320 pp. [in Ukrainian].
2. BOSA, Liubov. Resistance Landscape: Transformations of the “Life World” of Modern Cis-Irpin Region Residents. In: Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief. *Sociocultural Transformations of Modern Urban Space: Cultural and Anthropological Studies*. M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 2023, pp. 143–205 [in Ukrainian].
3. ANON. It has Saved 40 Thousand Lives. The Bridge in Irpin, Blown up at the Beginning of the War, will Become a Memorial – the Mayor. *The New Voice of Ukraine*. November 21, 2023 [online] [viewed 15 April 2025]. Available from: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/mist-v-irpeni-konstrukciyu-starogo-mosta-mayut-peretvoriti-na-memorial-50369957.html> [in Ukrainian].
4. SKRYPNYK, Hanna, editor-in-chief. *Ethnographic Image of Modern Ukraine. Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials. Vol. 12. Everyday Culture during the Russian-Ukrainian War*. National Academy of Sciences of Ukraine; M. Rylskyi IASFE. Kyiv, 2024, 848 pp. [in Ukrainian].
5. ANON. Church History. *Irpin Bible Church* [online] [viewed 15 April 2025]. Available from: <https://biblechurch.com.ua/istoriia-tserkvy> [in Ukrainian].
6. KYRYDON, Alla. Landscape of Memory: Conceptualization of the Term. *National and Historical Memory*, 2013, iss. 6, pp. 77–86 [in Ukrainian].
7. ANON. They have Won Thanks to an Incredible Desire: Irpin Celebrates the Second Anniversary of Its Liberation from the Occupiers. *Facts*. March 28, 2024 [online] [viewed 15 April 2025]. Available from: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240328-peremogly-zavdyaky-nejmovirnomu-bazhannyu-irpin-vidznachaye-drugu-richnyczyu-zvilnennya-vid-okupantiv/> [in Ukrainian].
8. PIENIONZHEK, Pavel. Evacuation of Irpin. “Will I See My Home again?”. *New Poland*. March 08, 2022 [online] [viewed 15 April 2025]. Available from: <https://novapolshcha.pl/article/evakuaciya-irpenya-chi-pobachu-ya-znovu-svidim/> [in Ukrainian].
9. PODOBNA, Yevheniia. *Cities of the Living, Cities of the Dead. Stories of the War in Bucha and Irpin*. Kharkiv: Folio, 2022, 224 pp. [in Ukrainian].
10. RUSHCHENKO, Ihor. The Great Exodus of the Ukrainian People (the Phenomenon of Displaced Persons in 2022). *Ukrainian Society*, 2022, no. 2, pp. 155–168. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2022.02.155> [in Ukrainian].
11. SHCHERBYNA, Petro. *The Battle for Irpin*. Kyiv: Summit-Book, 2022, 223 pp. [in Ukrainian].
12. JASPERS, Karl. *Psychology of Worldviews*. Translated from German by Oleksandr KYSLIUK, Roman OSADCHUK. Kyiv: Univers, 2009, 464 pp. [in Ukrainian].
13. SPENCER, John, Liam COLLINS. Waterworld: How Ukraine Flooded Three Rivers to Help Save Kyiv. *The Modern War Institute at West Point* [online] [viewed 9 April 2025]. Available from: <https://mwi.westpoint.edu/waterworld-how-ukraine-flooded-three-rivers-to-help-save-kyiv/> [in English].
14. TARKHANOVA, Oleksandra, Daryna PYROGOVA. Forced Displacement in Ukraine: Understanding the Decision-Making Process. *European Societies*, 2024, vol. 26, no. 2, pp. 481–500. DOI : <https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2280680> [in English].
15. THEISEN-WOMERSLEY, Gail. *Trauma and Resilience Among Displaced Populations: A Sociocultural Exploration*. Cham: Springer International Publishing AG, 2021, 306 pp. DOI : <https://doi.org/10.1007/978-3-030-67712-1> [in English].

Отримано / Received 23.04.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.06.2025